

ФІЛОЛОГІЯ

УДК: 811.161.2:004.738.5:81'27

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14566030>

Семантичні та прагматичні аспекти мовленнєвих актів у науковому дискурсі

Гончарук Валентина Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, факультет філології та журналістики, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-7323-0590>

Прийнято: 06.12.2024 | Опубліковано: 30.12.2025

***Анотація.** У сучасних дослідженнях наукового дискурсу значна увага приділяється семантичним і прагматичним аспектам мовленнєвих актів, що визначають процеси створення, передачі та інтерпретації значень у наукових комунікаціях. Традиційні підходи до дискурс-аналізу, орієнтовані на лінгвістичні структури, не завжди здатні повною мірою пояснити складність процесів комунікації, особливо у контексті наукових текстів. Це створює потребу в інтеграції семантичних, прагматичних і когнітивних аспектів, що дозволяє здійснити комплексний та гнучкий аналіз наукового дискурсу.*

Метою дослідження є аналіз методології дискурс-аналізу, яка об'єднує семантичні, прагматичні та когнітивні аспекти для глибшого розуміння наукової комунікації. На основі моделей семантичних аргументативних можливостей та теорії проксімізації, що враховують соціальні, політичні й

контекстуальні фактори, досліджується, як значення в дискурсі змінюються відповідно до прагматичних інтенцій мовця і соціальних потреб реципієнтів.

Методи дослідження охоплюють аналіз дотичної літератури стосовно лексико-метричних засобів, семантичних та аксіологічних стратегій, які застосовуються для формування ідентичностей і соціальних реалій у науковому дискурсі. Залучено аналіз мовленнєвих актів для виявлення механізмів зміщення значень і їхнього впливу на міжкультурний діалог і соціальну інтеграцію.

Основні результати дослідження підтверджують важливість просторово-часово-аксіологічного підходу для розуміння змін у науковому дискурсі. Це дозволяє не лише розкрити механізми формування значень у мовленнєвих актах, а й усвідомити, як ці значення взаємодіють із соціальними, політичними та когнітивними контекстами.

Висновки дослідження вказують на необхідність розроблення нових методологій, які інтегрують різні наукові підходи для аналізу наукового дискурсу. Такий підхід забезпечує точніше розуміння процесів передачі знань у наукових спільнотах, зокрема в умовах глобалізації та міждисциплінарних комунікацій.

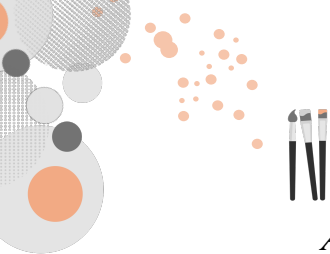
***Ключові слова:** дискурс, семантика, прагматика, проксималізація, семантика аргументативних можливостей, семантичні вузли.*

Semantic and Pragmatic Aspects of Speech Acts in Scientific Discourse

Valentyna Honcharuk,

PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Ukrainian Literature, Ukrainian Studies and Relevant Teaching Methodologies, Faculty of Philology and Journalism, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0002-7323-0590>

Abstract. *In modern studies of scientific discourse, considerable attention is paid to the semantic and pragmatic aspects of speech acts that determine the processes of creating, transmitting and interpreting meanings in scientific communications. Traditional approaches to discourse analysis focused on linguistic structures are not always able to fully explain the complexity of communication processes, especially in the context of scientific texts. This creates the need to integrate semantic, pragmatic and cognitive aspects, which allows for a comprehensive and flexible analysis of scientific discourse.*

The aim of the study is to analyse the discourse analysis methodology that combines semantic, pragmatic and cognitive aspects for a deeper understanding of scientific communication. Based on the models of semantic argumentative possibilities and proximity theory, which take into account social, political and contextual factors, the study examines how meanings in discourse change according to the pragmatic intentions of the speaker and the social needs of the recipients.

The research methods include the analysis of related literature on lexical and metrical means and semantic and axiological strategies used to form identities and social realities in scientific discourse. The analysis of speech acts is used to identify the mechanisms of meaning shifting and their impact on intercultural dialogue and social integration.

The main results of the study confirm the importance of the spatio-temporal and axiological approach for understanding changes in scientific discourse. It allows us not only to reveal the mechanisms of meaning formation in speech acts, but also to understand how these meanings interact with social, political and cognitive contexts.

The findings of the study point to the need to develop new methodologies that integrate different scientific approaches to analyse scientific discourse. Such an approach provides a more accurate understanding of the processes of knowledge

transfer in scientific communities, in particular in the context of globalisation and interdisciplinary communications.

Keywords: *discourse, semantics, pragmatics, proximalisation, semantics of argumentative possibilities, semantic nodes.*

Постановка проблеми. У сучасних наукових дослідженнях важливу роль у вивченні наукового дискурсу відіграють семантичні та прагматичні аспекти мовленнєвих актів. Водночас традиційні підходи до дискурс-аналізу, орієнтовані на лінгвістичні структури та формальні елементи мови, не завжди здатні повністю пояснити складність і багатогранність процесів створення, передачі та інтерпретації знань у наукових комунікаціях. У зв'язку з цим постає необхідність розроблення нових підходів, які інтегрували б семантичні, прагматичні та когнітивні компоненти наукового дискурсу. Гібридизація моделей дискурс-аналізу, натхненних семантикою, прагматикою та когнітивними науками, дозволяє здійснити гнучкий і комплексний аналіз мовленнєвих актів, враховуючи не лише лексичні та граматичні структури, але й соціальні, контекстуальні та когнітивні фактори, що впливають на процеси сприйняття й інтерпретації наукових текстів. У цьому контексті виникає потреба в розробленні методології, яка охоплювала б усі ці аспекти та забезпечувала точніше дослідження функціонування наукового дискурсу в різноманітних соціальних контекстах. Актуальним завданням є створення методології, яка забезпечуватиме ефективний аналіз наукового дискурсу, інтегруючи різноманітні наукові підходи. Це дозволить розглядати дискурс як складну соціальну й когнітивну діяльність, що має важливі наслідки для процесів передачі та інтерпретації знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження наукового дискурсу зосереджуються не лише на лексичних і граматичних характеристиках мовних одиниць, але й на їхніх семантичних і прагматичних

аспектах, які визначають процеси створення, передачі та інтерпретації значень у науковому середовищі [6, с. 161]. За останні п'ять років цей напрям досліджень зазнав значних змін, що стало можливим завдяки впровадженню нових моделей, які поєднують семантику та прагматику, зокрема моделі семантичних аргументативних можливостей (SAM).

У ключових наукових працях, присвячених концепції семантичних аргументативних можливостей, основну увагу зосереджено на аналізі лінгвістичного та дискурсивного значення крізь призму аксіологічних аспектів [7, с. 1490]. На відміну від традиційних підходів, які розглядали дискурс із точки зору виключно семантичних або прагматичних механізмів, модель SAM охоплює чотири рівні аналізу: ядро значення, стереотипи, аргументаційні можливості та дискурсивні розгортання [10, с. 364]. Такий комплексний підхід дозволяє оцінити, як семантичний і аксіологічний потенціал висловлювань взаємодіє із соціальними й контекстуальними факторами, що є ключовим для розуміння процесів формування та передачі наукових знань через дискурс [13].

Запропонована модель, у поєднанні з іншими підходами, сприяла розвитку критичного дискурс-аналізу, який інтерпретує дискурс як соціальну подію, у межах якої кожне мовленнєве висловлювання розглядається як частина ширшої соціальної системи [11, с. 197]. Основною метою критичного дискурс-аналізу є вивчення впливу дискурсу на соціальні взаємодії, політичні процеси та структури, що забезпечує поглиблений аналіз комунікаційних механізмів у наукових і професійних спільнотах [15].

Згідно з новітніми дослідженнями, модель проксимізації, яка має на меті дослідити, як дискурс може змінювати уявлення аудиторії, перетворюючи периферійні елементи на центральні, надає новий погляд на рецепцію дискурсивних явищ [9, с. 227]. Модель проксимізації доповнює і розширює концепцію SAM, зокрема акцентуючи увагу на впливі дискурсу на соціальні

й когнітивні процеси, що відбуваються під час інтерпретації наукових текстів [8]. Проксимізація дозволяє визначити, як елементи дискурсу можуть змінювати свої семантичні й прагматичні контексти залежно від змін у дискурсивному просторі.

Незважаючи на значний прогрес у цих дослідженнях, існують певні обмеження. Наприклад, хоча модель САМ дозволяє ефективно вивчати дискурсивні практики в наукових текстах, вона зосереджується переважно на формуванні значень через внутрішні дискурсивні механізми, залишаючи недостатньо уваги питанням рецепції та впливу наукових текстів на зовнішню аудиторію [12, с. 155]. Також, хоча модель проксимізації робить акцент на рецепції дискурсу, вона може бути менш ефективною при аналізі складних соціальних та когнітивних контекстів, в яких працюють наукові спільноти.

Таким чином, однією з важливих завдань цього дослідження є інтеграція семантичних та прагматичних аспектів у контексті наукового дискурсу через комбінацію підходів САМ і проксимізації. Це дозволить розширити уявлення про механізми створення значень у наукових текстах та глибше зрозуміти, як ці значення трансформуються і інтерпретуються в соціальних і когнітивних контекстах, залежно від аудиторії та її взаємодії з науковими текстами.

Актуальність цього дослідження полягає в тому, що воно заповнює прогалини в існуючих теоретичних моделях аналізу наукового дискурсу. Зокрема, сучасні автори, на основі критичного аналізу попередніх робіт, пропонують методологію, що враховує як інтерпретацію значень у контексті наукової комунікації, так і соціальні та когнітивні аспекти, що забезпечить більш комплексне розуміння процесів передачі знань в наукових спільнотах [5, с. 620]. Розвиток цього напрямку досліджень має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки допомагає не тільки удосконалити підходи до аналізу наукового дискурсу, але й забезпечує нові інструменти для дослідження комунікації в наукових, освітніх і професійних контекстах. Це, в

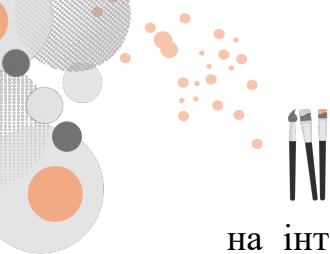
свою чергу, сприятиме більш ефективному розумінню соціальних та когнітивних процесів, що лежать в основі наукової діяльності, а також їх впливу на розвиток наукових ідей і практик.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на суттєвий розвиток досліджень наукового дискурсу протягом останніх десятиліть, залишається низка ключових аспектів, які досі недостатньо досліджені або не вирішені в межах існуючих теоретичних моделей. Особливо це стосується інтеграції семантичних та прагматичних аспектів у науковому дискурсі, а також їхньої взаємодії в процесах створення і трансляції наукових знань. До невирішених питань належить обмежене врахування соціальних і когнітивних контекстів у формуванні наукового значення.

Одним із найскладніших аспектів наукового дискурсу є його здатність впливати на соціальні й політичні практики через механізми формування ідеологій і репрезентацій. Проте дослідження таких взаємодій часто зіштовхуються із труднощами у визначенні, як саме зміни в дискурсі здатні трансформувати або підтримувати певні соціальні й політичні структури. Це особливо актуально для сучасних динамічних наукових дискурсів, у яких зміни значень можуть спричиняти масштабні соціальні наслідки.

Таким чином, попри суттєвий прогрес у вивченні семантичних та прагматичних аспектів наукового дискурсу, залишаються численні прогалини, які потребують подальших досліджень. Ретельне вивчення соціальних, когнітивних і політичних контекстів, а також взаємодії семантичних і прагматичних аспектів на рівні мовленнєвих актів, дозволить розробити більш комплексні підходи до аналізу наукової комунікації. Представлене дослідження прагне заповнити ці прогалини, пропонуючи нові методології для розуміння складних процесів передачі та інтерпретації наукових знань у сучасному світі. Метою статті є аналіз методологій дискурс-аналізу з акцентом

на інтеграції семантичних, прагматичних і когнітивних аспектів, а також оцінка впливу соціальних, політичних і контекстуальних факторів на формування та зміну значень у науковому дискурсі.

Завдання статті:

1. Провести аналіз існуючих методологій дискурс-аналізу з точки зору їхньої здатності інтегрувати семантичні, прагматичні та когнітивні аспекти для вивчення наукового дискурсу.
2. Оцінити вплив соціальних, політичних і контекстуальних факторів на зміни значень у науковому дискурсі, застосовуючи моделі семантичних аргументативних можливостей і теорії проксімізації.
3. Вивчити значення просторово-часово-аксіологічного підходу для аналізу змін у науковому дискурсі та його взаємодії із соціальними, політичними й когнітивними контекстами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні семантичних і прагматичних аспектів мовленнєвих актів у науковому дискурсі теорія проксімізації та її просторово-часово-аксіологічна модель відіграють ключову роль у вивченні впливу дискурсу на зміни в семантичному та аксіологічному просторах. Ці теоретичні підходи акцентують увагу на скороченні символічної відстані між різними значеннями та сутностями дискурсивного простору за допомогою стратегій проксімізації. Теорія проксімізації передбачає, що будь-який дискурс, як соціальний акт, має потенціал змінювати соціальні, політичні чи реляційні сфери шляхом зменшення символічної відстані між учасниками дискурсу та їхніми прагматичними цілями [1, с. 149].

Моделі, що поєднують семантичні та прагматичні підходи до аналізу дискурсу, зокрема модель семантичних аргументативних можливостей (SAM), зосереджують увагу переважно на внутрішніх дискурсивних механізмах — таких як ядро значення, стереотипи та аргументаційні

можливості. Водночас вони недостатньо враховують, як соціальні та когнітивні контексти впливають на формування значень. Хоча прагматика орієнтується здебільшого на інтенції мовця та контекст комунікації, існує потреба у глибшому аналізі того, як ці аспекти змінюють інтерпретацію наукових текстів, особливо в умовах різноманітних наукових спільнот і культурних контекстів.

Когнітивні науки активно вивчають механізми обробки інформації та формування значень, проте їх інтеграція з прагматичним аналізом наукового дискурсу залишається обмеженою. Це стосується передусім того, як різні когнітивні стратегії, що застосовуються для інтерпретації наукових текстів, взаємодіють із прагматичними аспектами (такими як соціальні ролі, інтенції мовця, стратегічні цілі) у процесі передачі знань. Вивчення цієї взаємодії є важливим кроком для формування більш комплексних моделей наукової комунікації.

Ключовими елементами теорії проксімізації є просторовий, часовий та аксіологічний виміри дискурсу, де мовець і реципієнт займають позиції в певних дейктичних центрах. Така структура дозволяє дослідити, як значення в дискурсі змінюються в контексті прагматичних та соціальних потреб. Наприклад, у політичних промовах можна спостерігати, як через мову будуються внутрішні та зовнішні дейктичні центри, що сприяють формуванню нових аксіологічних ідентичностей, які впливають на сприйняття і прийняття соціальних змін [2].

Інтеграція концепцій сучасних теоретиків дозволяє створити більш точну та динамічну модель для аналізу дискурсу. Це сприяє вивченню змін семантичних позицій і їхнього зв'язку з прагматичними ефектами, які виникають у результаті дискурсивних практик [13, с. 13]. Наприклад, дискурси, що включають концепти міжкультурного діалогу, можуть бути

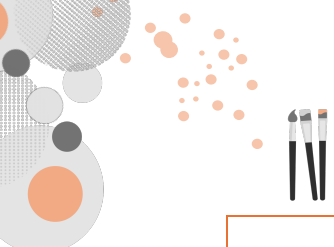
проаналізовані за допомогою лексико-метричних засобів, які дозволяють виявити повторювані терміни та їхню аксіологічну спрямованість.

Аналіз систем, заснованих на стохастичних елементах, дає змогу зрозуміти, як значення змінюються залежно від застосованих інтерпретаційних стратегій. Це має особливе значення для наукового дискурсу, де значення, сформовані в межах конкретних академічних або наукових підходів, трансформуються залежно від того, як учасники комунікації (як автори, так і реципієнти) використовують свої когнітивні та прагматичні ресурси для адаптації цих значень (табл. 1).

Таблиця 1

Концепція зміни значень у науковому дискурсі залежно від інтерпретаційних стратегій учасників комунікації

Тип інтерпретації	Виробник смислу (науковець)	Реципієнт (читач, слухач)	Зміни значення
Когнітивна інтерпретація	Використання наукових термінів згідно з усталеною теорією	Реципієнт, що має інший досвід або підхід до цієї теорії, інтерпретує термін з урахуванням свого розуміння	Значення терміна може змінюватися через різні когнітивні рамки учасників комунікації
Прагматична інтерпретація	Вибір конкретної лексики для досягнення переконливості (наприклад, емоційно насичені слова)	Реципієнт може сприймати таку лексику як маніпулятивну або емоційну, що змінює вплив тексту	Зміна значення може виникнути через різні прагматичні наміри або стратегії комунікації (наприклад, маніпуляція vs. об'єктивність)
Контекстуальна інтерпретація	Використання термінів у контексті конкретного	Реципієнт, який не знайомий з конкретним контекстом, може	Зміна значення відбувається внаслідок відмінностей у

	наукового поля (наприклад, фізика, соціологія)	витлумачити терміни ідеологічно або некоректно	наукових контекстах або теоретичних підходах учасників
Соціальна інтерпретація	Науковець формує посилання або докази відповідно до академічних норм і традицій	Читач може інтерпретувати інформацію залежно від соціальних або політичних поглядів, що змінює сприйняття результатів	Соціальний контекст може коригувати значення через фільтр особистих переконань або колективних уявлень
Емоційна інтерпретація	Використання емоційно забарвленої мови для створення ефекту довіри або прихильності	Читач може сприймати такі емоційні маркери як натиск або маніпуляцію, що змінює значення меседжу	Зміна значення може статися через різне емоційне реагування на один і той самий текст
Ідеологічна інтерпретація	Науковець може висловлювати свої переконання, спрямовані на підтримку певної теорії або ідеї	Читач, що має інші ідеологічні уподобання, може розглядати наукову аргументацію через призму своїх переконань	Зміна значення через відмінність у ідеологічних поглядах учасників дискурсу

Джерело: власна розробка автора

З цієї перспективи методологія структурованого дискурс-аналізу є ключовою для глибшого та більш комплексного розуміння функціонування наукового дискурсу, що враховує як зміну значень, так і соціальні та когнітивні контексти. Просторово-часово-аксіологічний аналіз підкреслює важливість таких елементів, як час, простір і цінності, які надають смислове та прагматичне навантаження певним мовленнєвим актам [4, с. 30]. Застосування цієї моделі в науковому дискурсі сприяє розумінню того, як

через мову можна не лише описувати реальність, а й трансформувати її, формуючи нові ідентичності та соціальні реалії.

Аналіз семантичних і прагматичних аспектів мовленнєвих актів у науковому дискурсі за допомогою теорії проксімізації та моделей САМ дозволяє поглибити розуміння того, як дискурсивні стратегії формують значення та впливають на прагматичні результати. У цьому контексті можна виокремити кілька ключових аспектів взаємодії між тематичними хмарами, зазначеними у попередньому тексті. Концепція міжкультурного діалогу в цьому контексті виступає синтетичним елементом, що поєднує інтеркультурну комунікацію з політичною метою інтеграції, розвитку та досягнення соціальної згоди [14]. У такий спосіб діалог стає як морально-позитивною цінністю, так і прагматичним засобом управління різноманіттям. Це дозволяє визначити, як аксіологічні зміни в дискурсі впливають на подальші політичні та соціальні процеси.

Подальший розвиток гібридної моделі, яка поєднує елементи моделі САМ, сприяє точнішому формулюванню методологічних підходів до аналізу дискурсу. Зокрема, це можливо через більш детальне опрацювання лексичних і прагматичних характеристик тексту. Вивчення процесів, які дозволяють конструювати і передавати здоровий глузд у науковому дискурсі, відкриває нові можливості для глибшого розуміння того, як дискурс може впливати на когнітивні та соціальні процеси.

Таким чином, теорія проксімізації та гібридні моделі аналізу дають змогу не лише вивчати зміст і структуру дискурсу, але й розглядати його прагматичні ефекти та можливість їхнього використання в політичному та соціальному контексті.

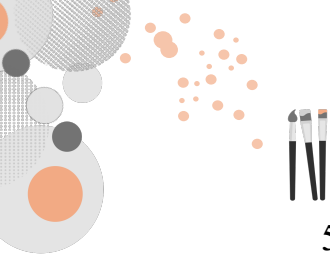
Висновки. Таким чином, контекст у дискурс-аналізі є ключовим для розуміння трансформації значень під впливом соціальних, культурних і когнітивних факторів. Результати дослідження підтверджують, що дискурс не

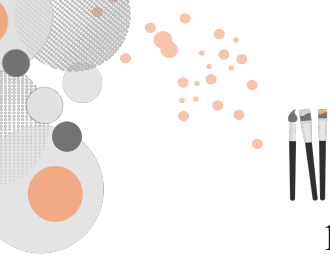
може бути відірваний від контексту комунікації. Інтеграція теорії семантичних аргументативних можливостей і теорії проксімізації дозволяє поєднати аналіз мовленнєвих актів із соціальними та когнітивними аспектами, що розкриває вплив зміщення значень на сприйняття реципієнтів. Концепція «семантичних вузлів» є ефективним інструментом для побудови динамічної моделі дискурсу, де значення змінюються залежно від контексту та дискурсивних взаємодій. Це забезпечує гнучкість аналізу й дозволяє виявити, як аксіологічні зміни впливають на соціальні позиції учасників дискурсу. Методологія структурованого дискурсивного аналізу виступає основою для комплексного розуміння функціонування наукового дискурсу, враховуючи зміни значень, соціальні й когнітивні контексти. Подальші дослідження мають зосереджуватися на конкретних прикладах застосування теоретичних моделей для глибшого аналізу наукових текстів.

Список використаних джерел

1. Страшко І. В. Ціннісно-виховний аспект блогінгу в сучасній мовній освіті. *Гілея: науковий вісник*. 2016. № 104. С. 146–150.
2. Beltrama A. Social meaning in semantics and pragmatics. *Language and Linguistics Compass*. 2020. № 14.9. Р. e12398. DOI: <https://doi.org/10.1111/lnc3.12398>
3. Cavalla C., Mangiante J. M. Le lexique préfabriqué pour l'enseignement. *Le Français dans le monde. Recherches et applications*. 2023. № 73. Р. 13–25. URL: <https://hal.science/hal-03897333/>
4. Desjardins J. The Future of General Linguistic Theory. *Working Papers of the Linguistics Circle*. 2023. № 33.1. Р. 27–47. URL: <https://journals.uvic.ca/index.php/WPLC/article/view/21444>

5. Kemmerer D. Grounded cognition entails linguistic relativity: A neglected implication of a major semantic theory. *Topics in Cognitive Science*. 2023. № 15.4. P. 615–647. DOI: <https://doi.org/10.1111/tops.12628>
6. Khalil Ibrahim M. Pragmatic Study of Discourse Markers in Scientific and Non-Scientific Academic Articles. *Morfologi: Jurnal Ilmu Pendidikan, Bahasa, Sastra dan Budaya*. 2024. № 2.5. P. 158–178. DOI: <https://doi.org/10.61132/morfologi.v2i5.938>
7. Khalil H. H., Al-Zubaidi N. A. Constructing carcinogen risk in scientific discourse through ideological conflict: A cognitive pragmatic analysis. *Theory and Practice in Language Studies*. 2022. № 12.8. P. 1489–1499. DOI: <https://doi.org/10.17507/tpls.1208.04>
8. Komur-Thilloy G., Musinova T., Biardzka E. Stratégies discursives mises en place dans le texte de vulgarisation du discours scientifique américain et ses traductions en français et polonais: une étude contrastive. 2023. DOI: <https://doi.org/10.25162/sprib-2023-0003>
9. Leclercq B. Semantics and pragmatics in Construction Grammar. *Belgian Journal of Linguistics*. 2020. № 34.1. P. 225–234. DOI: <https://doi.org/10.1075/bjl.00048.lec>
10. Sterner B. Explaining ambiguity in scientific language. *Synthese*. 2022. № 200.5. P. 354. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11229-022-03792-x>
11. Struhanets P. Text in the modern paradigm of scientific knowledge: categorization and pragmatics. *Scientific Journal of Polonia University*. 2023. № 58.3. P. 195–201. DOI: <https://doi.org/10.23856/5827>
12. Trotzke A. Pedagogical linguistics: Connecting formal linguistics to language teaching. *Language*. 2023. № 99.3. P. e153–e175. DOI: <https://doi.org/10.1353/lan.2023.a907016>

13. Vázquez Molina J., Álvarez-Prendes E., Álvarez-Castro C. Des mots du discours aux marqueurs discursifs: quelques pistes de réflexion. 2023. URL: https://riull.ull.es/xmlui/bitstream/handle/915/32262/C_23_%282023%29_02.pdf?sequence=1
14. Wilson M., Petty J., Frank R. How abstract is linguistic generalization in large language models? Experiments with argument structure. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*. 2023. № 11. P. 1377–1395. DOI: https://doi.org/10.1162/tacl_a_00608
15. Zanola M. T. La formation des phrasèmes terminologiques entre diachronie et variation. *Phraséologie et terminologie*. 2023. № 480. P. 47. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110749854>